

of the Ukrainian society. It is concluded that the problem is to unite the world's values with the values and standards of the Ukrainian culture in a common culture, to find the optimum ratio of the two opposing principles: pragmatism and spirituality.

Key words: *society, culture, values, anti-values, identity, globalization.*

УДК: 316.356.2

Д. Л. Дзвіняк, здобувачка

ЕВОЛЮЦІЯ СІМ'Ї В КОНЦЕПЦІЇ Л. МОРГАНА

Розглянуто одну з головних концепцій еволюції сім'ї, де зроблено припущення про те, що сім'я є первинним осередком суспільства. Здійснено спробу простежити еволюцію сім'ї і шлюбу в концепції Л. Г. Морганна.

Ключові слова: *еволюція сім'ї, кровноспоріднена сім'я, пуналуальна сім'я, синдиасмічна сім'я, або парна сім'я, патріархальна сім'я, моногамна сім'я.*

Актуальність проблеми. Спрадавна всі спроби осмислення суспільного життя людей так чи інакше були зв'язані з розумінням сімейно-рольової організації. Інтерес до походження людства і людської історії завжди супроводжується інтересом до шлюбу, сім'ї, спорідненості як специфічних форм існування, збереження та відновлення життя поколінь. Неувага до проблеми соціології сім'ї на перших порах її розвитку перешкоджає створенню повної картини соціології сім'ї. Тільки докладно вивчена еволюція сім'ї та шлюбу дозволить представити перспективи розвитку сучасної сім'ї. Це пояснює актуальність даного дослідження.

Шлюбно-сімейні відносини як одна з найбільш значущих сфер у функціонуванні суспільства упродовж сторіч вивчалися багатьма дослідниками — Е. Дюркгеймом [1], К. Марксом [2], Ф. Енгельсом [3], М. Вебером [4], П. А. Сорокіним [5].

До середини XIX ст. сім'я розглядалася як початкова мікромодель суспільства, соціальні відносини виводилися з сімейних, саме суспільство тлумачилося як сім'я, що розрослася вище. Тому інтерес до походження людства сприяв розвитку історичного погляду на сімейний лад життя.

Традиційний аналіз включає низку підстав, зазначених у соціологічній теорії. Класики соціології під кінець XIX — на початку XX ст. акцентували появу раціонального начала в сім'ї в умовах розвитку капіталізму і відходу від феодальної патріархальності. Вони підкреслювали панування колективного

начала над індивідом, висловлювали ставлення до соціального інституту спадкоємства і сімейного способу життя в суспільствах різних типів, досліджували еволюція сім'ї та шлюбу, проводили порівняльний аналіз матріархату і патріархату, демонстрували універсальність родової організації для родового ладу [6, с. 93]. Саме Льюїс Генрі Морган вперше показав значення роду як основного осередку первісного суспільства, затверджуючи історичну закономірність розвитку форм власності від колективних до приватних, еволюції сім'ї та шлюбу від колективних форм до приватних.

Метою статті є аналіз концепції Моргана, яка дала поштовх для розвитку нового напрямку в соціології. Таким чином, об'єктом даної статті буде робота Моргана «Стародавнє суспільство» [7], а предметом — розгляд сім'ї з погляду еволюційного підходу до вивчення цієї проблеми.

Всю історію людського суспільства Морган поділяє на три епохи: дикість, варварство та цивілізацію, у свою чергу підрозділяючи кожна з них на нижчий, середній та вищий ступені, відповідно до успіхів у виробництві засобів існування. Кожен з цих ступенів, за визначенням Моргана, є певним станом суспільства і відрізняється притаманним цьому періоду способом життя.

Морган виділяє п'ять форм сім'ї, що існували в історії: кровноспоріднену, пуналуальну, синдіасмічну або парну, патріархальну та моногамну. Розглянемо ці форми докладніше.

Кровноспоріднена сім'я. Будучи першою після проміскуїтета (вільні сексуальні відносини між членами громади) [8, с. 170] і найбільш стародавньою формою даної установи вона перестала існувати навіть у найвідсталіших дикунських племен. Така сім'я виражає ті відносини спорідненості, які повинні були існувати в кровноспорідненій сім'ї, і припускає існування такої сім'ї для пояснення її власного існування. Морган веде свій доказ методом «від супротивного». Він намагається екстраполювати відомі властивості взаємодії між арійською системою спорідненості і моногамною сім'єю на взаємодію маловідомої малайської системи спорідненості і кровноспорідненої сім'ї. Простота і точність цієї системи звертають на себе увагу, прямо вказуючи на те, що груповий брак рідних і колатеральних братів та сестер був джерелом, з якого ця система виникла. Морган відзначає, що малайська система одержала свій початок у багатошлюбності кровних родичів, зокрема рідних братів і сестер. Вона дійсно почалася зі шлюбу між братами та сестрами і поступово включала в своє коло колатеральних братів та сестер у міру того, як розширювалося коло шлюбної системи. Якщо докладно розглянути дану систему спорідненості, то не знайдеться відмінності між спорідненістю за кров'ю та за властивістю.

Морган наводить і інші докази існування такої форми сім'ї. Наприклад, на Сандвічевих островах шлюб між братами та сестрами зберігся як пережиток кровноспорідненої сім'ї при пуналуальній сім'ї. Розглянувши «дев'ять

ступенів спорідненості китайців», дослідник відзначає, що в той час, коли утворилися ці ступені спорідненості, у китайців існувала пуналуальна сім'я, попередницею якої була кровноспоріднена сім'я.

Морган наводить головні висновки про те, що кровноспоріднена сім'я була першою організованою формою суспільства, вона, поза сумнівом, становила поліпшення передуючого неорганізованого стану, яке б воно не було. Від цієї форми сім'ї можна розпочинати історію людського прогресу, чинниками якого є розвиток домашніх установ, винаходів і відкриттів. Встановивши існування кровноспорідненої форми сім'ї, легко довести існування інших форм сім'ї. Саме на цей висновок Морган спиратиметься при подальшому розгляді розвитку інституту сім'ї.

Пуналуальна сім'я. Перехід до пуналуальної сім'ї, як вважає Морган, був викликаний поступовим виключенням рідних братів та сестер зі шлюбних відносин. Головний чинник, який підштовхнув походження нової форми сім'ї — це родова організація. На основі своїх досліджень Морган робить висновок про те, що в усіх людських племенах, які мали родовою організацією, у минулому панувала класова організація. Соціолог зміг знайти зачаток роду в австралійських класах і гавайських групах. У австралійських класах було відмічено два основних правила роду, а саме: заборона шлюбу між братами та сестрами і відлік походження за жіночою лінією.

Можна сказати, що пуналуальна сім'я виросла зі звичаю «пуналуа», за якого гавайські сім'ї утворювалися таким чином: рідні та колатеральні сестри вважалися дружинами групі «близьких товаришів», тобто «пуналуа»; вони один одному не були рідними братами, перебували відносно пуналуа, їх зв'язувало тільки те, що у них були загальні дружини. Звичай «пуналуа» допоміг скласти-ся туранській системі спорідненості. Звідси зрозуміло, що ця форма сім'ї утворилася з кровноспорідненої сім'ї. Прогрес суспільства від кровноспорідненої до пуналуальної сім'ї був початком великого руху вперед, яке підготувало шлях для родової організації, що поступово привела до синдіасмічної, а врешті-решт до моногамної сім'ї. Вплив родової організації на стародавнє суспільство був консервативним і в той же час прославляючим, оскільки ця установа була каталізатором змін, що відбувалися в той час у суспільстві.

Утвердившись в думці, що первісне суспільство в своїй основі було родовим, Морган різко протиставив його суспільству політичному (класовому). Позначені співтовариства являють собою два якісно відмінні один від одного типи соціальної організації. Родові об'єднання, де б вони не були географічно розташовані, виявляються ідентичними за структурою і принципами дії. Разом з тим вони трансформуються від нижчих до вищих форм відповідно до послідовного розвитку людей.

Синдіасмічна та патріархальна сім'ї. Морган розглядає ці форми сім'ї разом, оскільки вважає їх проміжними при переході до моногамії. Важливим

є те, що він не відносить до цих форм жодну систему спорідненості, мабуть, вважає, що при існуванні синдіасмічної і патріархальної сімей (нижчий і середній ступені варварства до появи моногамії на вищому ступені) панувала туранская система спорідненості.

Місце великих груп, пов'язаних шлюбними відносинами, зайняли шлюбні пари, що являють собою ясно виражені, хоча лише частково, індивідуалізовані сім'ї. У цій сім'ї можна вже визнати зародок моногамної сім'ї, проте у деяких істотних відносинах парна сім'я стояла нижче моногамної. Морган відзначає, що синдіасмічна сім'я була достатньо слабкою організацією, оскільки наодинці вона не могла подолати тягар життя. Зазвичай декілька таких сімей жили в одному будинку, утворюючи колективне домогосподарство, в якому панувало начало комунізму домашнього життя. Ця форма шлюбу була такою ж своєрідною, як і сім'я. Чоловіки не вибирали дружин, шлюб ґрунтувався не на відчутті, а на зручності та необхідності. Право влаштовувати шлюби своїх дітей було фактично надано матерям, і про шлюби звичайно домовлялися без відома вступаючих у шлюб. Тривалість шлюбу залежала від бажання сторін, але потім суспільство почало опиратися розлученням. Іншою межею шлюбних відносин Морган називає те, що від жінок стали вимагати вірності під загрозою жорстокого покарання, якому жінку міг піддати чоловік, не беручи на себе того ж самого зобов'язання. Цей привілей було проголошено привілеєм чоловіків, проте він обмежувався відсутністю засобів для того, аби ним користуватися. Родова організація, на думку Моргана, була головним знаряддям, за допомогою якого цей результат було досягнуто, проте лише в тривалому і поступовому процесі розвитку. Роди створили вищу, ніж раніше, органічну структуру суспільства, здатну розвиватися відповідно до потреб соціальної системи людства аж до настання цивілізації. Прогрес суспільства при родовій організації підготував шлях до появи синдіасмічної сім'ї. Це такі сім'ї, які зв'язували шлюбними відносинами осіб, неспоріднених одна одній. Такі шлюби давали сильніше покоління як фізично, так і розумово. Це нове покоління повинно було бути вище обидвох колишніх, і ця перевага мала привести до зростання інтелекту і збільшення чисельності. Але також Морган наводить причину, що гальмувала розвиток синдіасмічної сім'ї, — це війни. В період варварства вони порушували рівновагу між чисельністю родів, що повинно було сприяти зміцненню групового шлюбу. З другого боку, поліпшення засобів існування сприяло загальному прогресу сім'ї. Таким чином, сім'я стала поступово індивідуалізуватися, і далі Морган почав називати її патріархальною сім'єю [7].

Моногамна сім'я. Морган є одним з тих дослідників, який вважав, що дана форма сім'ї порівняно недавнього походження зовсім не є основною, тобто тією, з якої почало існувати суспільство. Виходячи з положення про те, що моногамна сім'я була одиницею організації соціальної системи, багато

вчених вважали рід з'єднанням сімей, плем'я — з'єднанням родів, а націю — з'єднанням племен. Тут ми знаходимо невідповідність у визначенні роду, отже, і різні теорії. От як це виглядає у Моргана: рід входить цілком у фратрію, фратрія — в плем'я, а плем'я — в націю; навпаки, сім'я не могла цілком входити в рід, тому що чоловік і дружина належали до різних родів [7].

Для повного розгляду моногамної сім'ї необхідно простежити еволюцію батьківської влади в дослідженні Моргана. У двох формах сім'ї — кровно-спорідненій і пуналуальній батьківська влада була немислима. Тоді існував матріархат, докази тому наведено при розгляді цих форм сім'ї. Коли з надр пуналуальної групи виник рід, він з'єднав усіх матерів з їх дітьми і подальшими нащадками за жіночою лінією до безкінечності в одному роді, який став одиницею організації, створеною ним соціальної системи. Звідси поступово розвинулася синдіасмічна сім'я, а разом з нею — і зародок батьківської влади. Ця перша слабка влада почала рости і безперервно збільшуватися з того часу, як нова сім'я разом з прогресом суспільства все більше і більше приймала моногамний характер. Коли з накопиченням власності бажання передавати її дітям привело до переходу відліку походження з жіночої лінії в чоловічу, тоді вперше виникла матеріальна підстава для батьківської влади. Тобто, можна сказати, що рід пройшов послідовні стадії розвитку. Ці зміни головним чином зводилися до двох процесів:

- переходу відліку походження від жіночої лінії (архаїчний порядок) до чоловічої (кінцевий порядок);
- зміни порядку спадкоємства майна померлого члена роду: від передавання його спочатку безіменним родичам, далі — агнатичним родичам і, врешті-решт, — дітям померлого.

Таким чином, накопичення власності і бажання передати її дітям було насправді чинником виникнення моногамії, що мала на меті забезпечити законних спадкоємців і обмежити їх кількість справжніми нащадками шлюбної пари.

Моногамія у даній формі виявляється в пізнішому періоді варварства. Як уже згадувалося, Морган знаходить її зачатки в синдіасмічній сім'ї. Він відновлює моногамну сім'ю на ранній стадії її розвитку за описами стародавніх письменників, які у свою чергу детально зупиняються на розгляді становища жінки. Соціолог схильний стверджувати, що перехід відліку походження з жіночої лінії в чоловічу вплинув несприятливим чином на становище та права дружини і матери, яка виявилася самотньою в домогосподарстві чоловіка і ізолюваною від її родичів. Докладно розглядаючи моногамну сім'ю у римлян і греків, Морган доходить висновку про те, що, удосконалюючись разом з прогресом, моногамія не досягла свого ідеалу в класичне сторіччя, принаймні, найбільш високої досконалості вона досягла тільки у новий час.

Далі Морган аналізує три системи спорідненості, аби з'ясувати виникнення різних форм сім'ї та шлюбу. Отже, ми знаходимо один з головних ме-

тодів Моргана: аналіз систем спорідненості і відновлення за ними форм сім'ї і браку. У цьому полягає відмінність його методів дослідження від методів інших учених, які займалися цією проблемою. Морган уводить системи спорідненості як допоміжний елемент при доказі своїх гіпотез. Спробуємо коротко розглянути кожен тип системи спорідненості.

Малайська система спорідненості. За цією системою всі кровні родичі, близькі і віддалені, перебувають в одному з таких відносин спорідненості: батьки, діти, діди, внуки, брати та сестри. Ця система виникла разом з першою формою сім'ї — кровноспорідненою і є найважливішим доказом її стародавнього існування.

Туранська система спорідненості. Виникає тоді, коли починає панувати пуналуальна сім'я і з'являється родова організація. Морган вважає, що ця система могла виникнути тільки тоді, коли на попередню систему спорідненості (малайську) вплинула родова організація. А саме видозміни відбулися унаслідок того, що почали обмежуватися шлюбні стосунки між братами та сестрами, рідними та колатеральними. Морган відзначає, що ця система дивовижна своєю ретельністю, яка відгукнулася потім в наступній системі, — арійській.

Арійська система спорідненості. Виражає види спорідненості моногамної сім'ї. Вона не була заснована на туранській системі, як ця остання — на малайській, але змінила у цивілізованих націй колишню систему, що доводиться Морганом в інший шлях. Туранська система була зупинена, а на її місце введений *отисовий спосіб* — своєрідний перехід від однієї системи спорідненості до іншої. Далі виникла необхідність у такій великій установі, як родова організація, аби змінити малайську систему на туранську, і така впливова установа, як власність з її правами володіння і спадкоємства разом із створеною нею моногамною сім'єю, аби усунути туранську систему і змінити її на арійську.

Після невеличкої характеристики кожної системи спорідненості доцільно перейти до тез, відмічених у роботі Моргана.

Слід указати на тривалість періоду, протягом якого відбувалася еволюція форм сім'ї і систем спорідненості. Природно форми сім'ї розвиваються швидше, ніж системи спорідненості, які лише потім фіксують сімейні відносини. Ці системи розвивалися з прогресом суспільства з нижчого стану у вищий, і перехід від однієї до іншої системи характеризувався виникненням установи, яка глибоко впливала на структуру суспільства. Три такі системи, що слідували одна за одною, представляють весь розвиток сім'ї від кровноспорідненої до моногамної. Вже у початковому стані стародавнього суспільства повинно було існувати уявлення про споріднені відносини і для їх позначення могли бути винайдені відповідні терміни, постійне застосування яких до осіб, що складали таким чином групу родичів, привело до утворення системи спорідненості. Зрозуміло, що форма цієї системи залежала від форми шлюбу. Дослідник зводить ці системи врешті-решт до двох різних форм: одна — класи-

фікаційна, інша — описова. Таким чином, до класифікаційної форми належать малайська і туранська системи спорідненості, а до описової — арійська. Морган відзначає, що межа поширення обох основних форм — класифікаційної і описової майже збігається з демаркаційною лінією між варварськими і цивілізованими націями, — це виходить із закону прогресу. Ухвалення чи зміна систем спорідненості не відбувалися довільно. Їх виникнення пов'язане з органічними рухами суспільства, що викликали глибокі зміни в його стані. Раз дана форма увійшла до загального вживання, її номенклатуру винайдено і її метод встановлено, зміна в ній, за самою природою речей може відбутися тільки дуже повільно. Ця тенденція постійності збільшувалася ще тим, що системи спорідненості існували скоріше за звичаєм, ніж на основі законодавчого акта, скоріше як природні утворення, ніж штучні створення; тому рушійна система має бути такою ж універсальною, як і даний звичай. Елемент стійкості додає достовірності висновкам, зробленим Морганом.

Висновок. У статті ми спробували відтворити значення систем спорідненості, яке надавав Морган, створюючи свою теорію. Якщо інтерпретувати одержані висновки, то можна уявити, що він вирішував рівняння, в якому системи спорідненості були коефіцієнтами, а невідомими при них можна вважати форми сім'ї та шлюбу. Таким чином, тут була представлена інтерпретація еволюціоністської концепції соціології сім'ї, виражена Льюїсом Генрі Морганом у фундаментальній праці «Стародавнє суспільство».

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюркгейм, Э. Самоубийство: социальный этюд [Текст] / Э. Дюркгейм ; пер. с франц., под ред. В. А. Базаров. — М. : Мысль, 1994.
2. Маркс, К. Критика политической экономии [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс ; Соч. — 2-е изд-е. — М., 1964. — Т. 46, ч. 1. — С. 51–508.
3. Энгельс, Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс ; Соч. — 2-е изд-е. — М., 1964. — Т. 21. — С. 23–178.
4. Вебер, М. Избранные произведения [Текст] : пер. с нем. / М. Вебер ; сост. Ю. Н. Давыдов. — М. : Прогресс, 1990.
5. Сорокин, П. А. Человек. Цивилизация. Общество [Текст] / П. А. Сорокин. — М. : Политиздат, 1992.
6. Карцева, Л. В. Модель семьи в условиях трансформации российского общества [Текст] / Л. В. Карцева // Социолог. исслед. — 2003. — № 7. — С. 92–100.
7. Морган, Л. Г. Древнее общество или исследование линий прогресса человечества от дикости через варварство к цивилизации [Текст] [Электронный ресурс] / Л. Г. Морган. — 2-е изд., Стереотип, 1935. — Режим доступа на <http://matriarhatv-sssr.narod.ru/mo.htm>
8. Галецкий, В. Встретит ли институт семьи XXII век? [Текст] / В. Галецкий // Дружба народов. — 2005. — № 6. — С. 168–184
9. Быстров, А. А. Концепции семьи: марксизм и советская социологическая школа [Текст] / А. А. Быстров // Социолог. исслед. — 2006. — № 11. — С. 73–81.

ЭВОЛЮЦИЯ СЕМЬИ В КОНЦЕПЦИИ Л. МОРГАНА

Дзвіняк Д. Л.

Рассмотрена одна из главных концепций эволюции семьи, которая сделала допущение о том, что семья является первичной ячейкой общества. Предпринята попытка проследить эволюцию семьи и брака в концепции Л.Г. Моргана.

Ключевые слова: эволюция семьи, кровнородственная семья, пуналуальная семья, синдиасмическая семья, или парная семья, патриархальная семья, моногамная семья.

THE FAMILY EVOLUTION IN L. MORGAN'S THEORY

Dzvinyak D. L.

The article is dedicated to the main concepts of the family evolution. It made the assumption that family is the basic unit of society. There is the attempt to deduce the marriage and family evolution of in L. G. Morgan's theory.

Key words: evolution of family, consanguine family, panaluan family, syndyasmian family, patriarchal family, monogamian family.

УДК: 331.5:331.54/55(477)

Н. М. Мамай, кандидат філологічних наук

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ТРУДОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто особливості формування та функціонування трудової мобільності в умовах соціально-економічних перетворень. Проаналізовано соціальні чинники трудової мобільності, особливості їх впливу на рух робочої сили в умовах ринкової економіки. Розкрито механізм функціонування трудової мобільності на ринку праці на сучасному етапі. Досліджено ступінь мобільності як чинник, який відображує стан зайнятості соціально-демографічних груп населення.

Ключові слова: мобільність, трудові ресурси, ринок праці, соціально-професійна мобільність, чинники трудової мобільності, мотивація, зайнятість, сегментація ринку праці.

Актуальність проблеми. В умовах переходу до ринкових відносин відбувається трансформація усталеної системи господарювання і механізмів взаємовідносин соціально-економічних інститутів держави та суспільства. В аспекті таких змін великого значення набуває процес формування якісно нового ринку праці та механізмів руху робочої сили.